

В. М. БОГУШ, В. Д. БРОВКО, О. С. КОБУС, В. Д. КОЗЮРА

ТЕХНІЧНИЙ ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ: теоретичні основи та організаційно-технічне забезпечення

Навчальний посібник

Київ
Видавництво Ліра-К
2023

УДК 004.056.5
Т38

Рецензенти:

Мамченко С. М., доктор педагогічних наук, професор;
Хорошко В. О., доктор технічних наук, професор

Т38 Технічний захист інформації: теоретичні основи та організаційно-технічне забезпечення. Навч. посіб. / В. М. Богуш, В. Д. Бровко, О. С. Кобус, В. Д. Козюра: під. ред. В. М. Богуша. К.: Видавництво Ліра-К, 2023. — 484 с.

ISBN 978-617-520-642-3

У навчальному посібнику наведена систематизована сукупність відомостей, що забезпечує з'ясування понять захисту інформації з обмеженим доступом, як однієї з найважливіших сфер діяльності держави, опанування основними термінами та категоріями технічного захисту інформації на рівні їх тлумачення і відтворення для практичного застосування та втілення у процесі фахової та професійної діяльності із забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері та кіберпросторі.

Розрахований на курсантів, слухачів та студентів закладів вищої освіти, які навчаються за всіма освітніми програмами спеціальностей 125 Кібербезпека та захист інформації і 256 Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності). Може бути корисним широкому колу керівників і працівників служб безпеки державних та комерційних організацій.

УДК 004.056.5

ISBN 978-617-520-642-3

© Богуш В. М., Бровко В. Д., Кобус О. С.,
В. Д. Козюра В. Д., 2023
© Видавництво Ліра-К, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	11
ПЕРЕЛІК АБРЕВІАТУР	13
I Основи технічного захисту інформації	15
Розділ 1. Системний підхід до технічного захисту інформації	16
1.1. Основні положення системного підходу до технічного захисту інформації	16
1.2. Цілі, завдання і ресурси системи захисту інформації	18
1.3. Загрози безпеці інформації і засоби щодо їх попередження	20
1.3.1. Основні властивості інформації як предмета захисту	20
1.3.2. Класифікація загроз безпеці інформації та інформаційних ресурсів	23
1.3.3. Класифікація джерел загроз інформації	27
1.3.4. Класифікація уразливостей безпеки	34
1.3.5. Класифікація актуальних загроз	36
1.3.6. Основні напрями захисту інформації та інформаційних ресурсів	37
Висновки	39
Питання та практичні завдання до розділу 1	41
Розділ 2. Основні положення концепції технічного захисту інформації	42
2.1. Концепція технічного захисту інформації в Україні	42
2.1.1. Загальні положення	42
2.1.2. Загрози безпеці інформації та стан її технічного захисту	43
2.1.3. Система технічного захисту інформації	45
2.1.4. Основні напрями державної політики у сфері технічного захисту інформації	47
2.2. Основні положення концепції технічного захисту інформації на об'єкті інформаційної діяльності	50
2.2.1. Принципи технічного захисту інформації на об'єкті інформаційної діяльності	50
2.2.2. Принципи побудови системи захисту інформації	51
Висновки	54
Питання та практичні завдання до розділу 2	54

Розділ 3. Характеристика інформації, що підлягає захисту	55
3.1. Інформація та дані	55
3.2. Форми адекватності інформації	58
3.3. Міри інформації	59
3.4. Якість інформації	63
3.5. Види інформації, що підлягають захисту	65
3.5.1. Основні властивості інформації як предмета захисту	65
3.5.2. Демаскуючі ознаки об'єктів захисту	72
3.5.3. Класифікація демаскуючих ознак об'єктів захисту	72
3.5.4. Видові демаскуючі ознаки	73
3.5.5. Демаскуючі ознаки сигналів	74
3.5.6. Демаскуючі ознаки речовин	77
Висновки	79
Питання та практичні завдання до розділу 3	80
Розділ 4. Загрози безпеці інформації	81
4.1. Загальна характеристика загроз безпеці інформації	81
4.2. Побічні електромагнітні випромінювання і наведення	82
4.3. Технічні канали витоку інформації	83
4.3.1. Загальні відомості про канали технічного витоку інформації	83
4.3.2. Акустичні канали витоку інформації	87
4.3.3. Оптичні канали витоку інформації	91
4.3.4. Радіоелектронні канали витоку інформації	92
4.3.5. Кіберканали витоку інформації	94
4.3.6. Речовинні канали витоку інформації	95
4.4. Способи доступу до джерел інформації	96
Питання та практичні завдання до розділу 4	99
Розділ 5. Основні характеристики засобів технічної розвідки як джерел загроз	101
5.1. Загальні положення та класифікація технічної розвідки	101
5.1.1. Загальне визначення технічної розвідки	101
5.1.2. Класифікація технічної розвідки	102
5.2. Структура системи технічної розвідки	105
5.3. Загальна технологія добування інформації	106
5.4. Класифікація технічних засобів добування інформації	111
5.5. Можливості засобів технічної розвідки	114
5.6. Технічні засоби розвідки	117
5.6.1. Технічні засоби підслуховування	117
5.6.1.1. Акустичні приймачі	119
5.6.1.2. Закладні пристрої	130
5.6.1.3. Лазерні засоби підслуховування	134
5.6.1.4. Засоби високочастотного нав'язування	135
5.6.1.5. Диктофони	136
5.6.2. Засоби спостереження	137
5.6.2.1. Засоби спостереження в оптичному діапазоні	138
5.6.2.2. Засоби спостереження в інфрачервоному діапазоні	148

5.6.3.	Засоби спостереження в радіодіапазоні	150
5.6.4.	Засоби перехоплення сигналів	152
5.6.4.1.	Структура комплексу засобів перехоплення радіо- сигналів	152
5.6.4.2.	Анени	153
5.6.4.3.	Радіоприймачі	156
5.6.4.4.	Засоби технічного аналізу сигналів	162
5.6.4.5.	Засоби визначення координат джерел радіосигналів	162
5.6.4.6.	Індикація та реєстрація сигналів перехоплення	163
5.6.5.	Засоби перехоплення електричних та оптичних сигналів	163
5.6.5.1.	Засоби перехоплення електричних сигналів	164
5.6.5.2.	Засоби перехоплення оптичних сигналів	166
5.6.6.	Засоби добування інформації про речовини	166
5.7.	Сервіси та користувачі кіберпростору як об'єкти і суб'єкти кібер- розвідки	168
5.7.1.	Розвідка систем телекомунікацій	170
5.7.2.	Розвідка в мережах інфраструктури кіберпростору	171
5.7.3.	Кіберрозвідка	172
	Висновки	174
	Питання та практичні завдання до розділу 5	177
Розділ 6.	Методи технічного захисту інформації	179
6.1.	Фактори забезпечення захисту інформації від загроз впливу	179
6.2.	Фактори забезпечення захисту інформації від загроз витоку інфор- мації	181
6.2.1.	Умови утворення технічного каналу витоку інформації	181
6.2.2.	Час і витрати на пошук носія з інформацією, що підлягає захисту	182
6.2.3.	Ймовірність виявлення і розпізнавання носія інформації	182
6.3.	Класифікація методів технічного захисту інформації	186
6.3.1.	Фізичний захист	187
6.3.2.	Приховування інформації	188
6.3.2.1.	Просторове приховування	188
6.3.2.2.	Структурне приховування	190
6.3.2.3.	Енергетичне приховування	195
6.3.3.	Нейтралізація джерел небезпечних сигналів	195
	Висновки	196
	Питання та практичні завдання до розділу 6	196
Розділ 7.	Методи фізичного захисту інформації	198
7.1.	Загальна характеристика об'єктів фізичного захисту	198
7.2.	Характеристика методів фізичного захисту інформації	199
7.2.1.	Затримка зловмисника чи іншого джерела загрози на час, більше часу нейтралізації загрози	199
7.2.2.	Виявлення зловмисника або джерела іншої загрози	201
7.2.3.	Нейтралізація загроз впливу на джерело інформації	205
7.3.	Модель шляху руху зловмисника	206

7.3.1.	Загальний опис моделі	206
7.3.2.	Приклад роботи моделі	208
	Висновки	211
	Питання та практичні завдання до розділу 7	211
Розділ 8.	Методи протидії спостереженню і підслухуванню	213
8.1.	Методи протидії спостереженню	213
8.1.1.	Методи протидії спостереженню в оптичному діапазоні	213
8.1.2.	Методи протидії радіолокаційному та гідроакустичному спостереженню	221
8.2.	Методи протидії підслухуванню	222
8.2.1.	Інформаційне приховування мовної інформації в каналах зв'язку	222
8.2.2.	Енергетичне приховування акустичного сигналу	226
8.2.3.	Методи попередження несанкціонованого запису мовної інформації на диктофон	228
8.2.4.	Методи придушення небезпечних сигналів акустоелектричних перетворювачів	230
	Висновки	233
	Питання та практичні завдання до розділу 8	234
II	Організаційно-технічне та методичне забезпечення технічного захисту інформації	236
Розділ 9.	Організація технічного захисту інформації	237
9.1.	Завдання і структура державної системи технічного захисту інформації	237
9.1.1.	Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України	237
9.1.2.	Ліцензування діяльності в галузі захисту інформації	238
9.1.3.	Експертиза в галузі технічного захисту інформації	239
9.1.4.	Державний контроль	241
9.1.5.	Основні завдання з кіберзахисту	244
9.2.	Завдання і структура системи технічного захисту інформації в організаціях	246
9.2.1.	Загальні положення	246
9.2.2.	Нормативно-правова база захисту інформації в організації	247
9.2.3.	Нормативні документи системи технічного захисту інформації	248
	Висновки	249
	Питання та практичні завдання до розділу 9	249
Розділ 10.	Розробка типових заходів технічного захисту інформації	250
10.1.	Основні організаційні і технічні заходи	250
10.2.	Контроль ефективності технічного захисту інформації	252
10.3.	Рекомендації щодо моделювання системи технічного захисту інформації	255

10.3.1. Алгоритм проектування (удосконалення) системи технічного захисту інформації	255
10.3.2. Моделювання об'єктів захисту	257
10.3.3. Моделювання загроз інформації	258
10.3.4. Рекомендації щодо оцінки показників ефективності захисту	261
10.4. Рекомендації щодо виявлення технічних каналів витоку інформації	261
10.4.1. Загальні положення щодо виявлення технічних каналів витоку інформації	261
10.4.2. Рекомендації щодо проведення спеціальних перевірок з виявлення технічних каналів витоку інформації	263
10.4.3. Рекомендації щодо проведення спеціальних обстежень виділених приміщень з виявлення технічних каналів витоку інформації	267
10.4.4. Основні рекомендації щодо проведення спеціальних досліджень з виявлення технічних каналів витоку інформації . .	275
10.5. Методичні рекомендації щодо вибору заходів технічного захисту інформації	281
10.5.1. Методичні рекомендації щодо організації фізичного захисту джерел інформації	281
10.5.1.1. Рекомендації щодо підвищення укріпленості інженерних конструкцій	281
10.5.1.2. Вибір технічних засобів охорони	282
10.5.2. Рекомендації щодо попередження витоку інформації	282
10.5.2.1. Типові заходи щодо захисту інформації від спостереження	282
10.5.2.2. Типові заходи щодо захисту інформації від підслуховування	283
10.5.2.3. Типові заходи щодо захисту інформації від перехоплення	284
10.5.2.4. Рекомендації щодо «чистки» приміщень від закладних пристроїв	284
10.5.2.5. Заходи щодо захисту інформації при роботі з мобільними пристроями	285
10.5.2.6. Заходи щодо захисту інформації від витоку по речовинному каналу	286
10.5.3. Заходи щодо організації захисту інформації від несанкціонованого доступу при її обробці та зберіганні в інформаційних системах	286
10.5.4. Заходи щодо встановлення рівнів безпеки та механізмів безпеки приміщень надавачів електронних довірчих послуг . .	300
Висновки	304
Питання та практичні завдання до розділу 10	306
Розділ 11. Основні рекомендації щодо технічного захисту інформації в кабінеті керівника організації	308
11.1. Моделювання кабінету керівника організації як об'єкта захисту . .	308

11.1.1.	Обґрунтування вибору кабінету як об'єкта захисту	308
11.1.1.1.	Характеристика інформації, що захищається в кабінеті керівника	309
11.1.2.	План кабінету як об'єкта захисту	312
11.2.	Моделювання загроз інформації в кабінеті керівника	313
11.2.1.	Моделювання загроз впливу на джерела інформації	314
11.2.2.	Моделювання технічних каналів витоку інформації	317
11.2.2.1.	Моделювання оптичних каналів витоку інформації	317
11.2.2.2.	Моделювання акустичних каналів витоку інформації	319
11.2.2.3.	Моделювання радіоелектронних каналів витоку інформації	320
11.3.	Нейтралізація загроз інформації в кабінеті керівника організації	323
11.3.1.	Заходи щодо запобігання проникнення зловмисника до джерел інформації	323
11.3.2.	Захист інформації в кабінеті керівника від спостереження	324
11.3.3.	Заходи щодо захисту мовної інформації від підслуховування	325
	Висновки	327
	Питання та практичні завдання до розділу 11	328

Розділ 12. Типовий підхід до побудови системи технічного захисту інформації організації 329

12.1.	Структура системи технічного захисту інформації	329
12.2.	Підсистема фізичного захисту джерел інформації	330
12.2.1.	Загальні відомості про підсистему фізичного захисту	330
12.2.2.	Структура системи контролю і управління доступом	331
12.2.3.	Підкомплекс виявлення джерел загроз	332
12.2.4.	Підкомплекс спостереження	335
12.2.5.	Підкомплекс нейтралізації	335
12.3.	Підсистема технічного захисту інформації від її витоку	337
12.3.1.	Комплекс захисту інформації від спостереження	337
12.3.2.	Комплекс захисту інформації від підслуховування	338
12.3.3.	Комплекс захисту інформації від перехоплення	338
12.3.4.	Попередження витоку речовинними каналами	339
12.4.	Управління силами і засобами технічного захисту інформації	339
12.5.	Класифікація засобів технічного захисту інформації	341
	Висновки	343
	Питання та практичні завдання до розділу 12	343

Розділ 13. Засоби інженерного захисту та технічної охорони об'єктів 344

13.1.	Засоби інженерного захисту інформації	344
13.1.1.	Огорожа території	344
13.1.2.	Огорожа будівель і приміщень	345
13.1.2.1.	Двері і ворота	345
13.1.2.2.	Замки	345
13.1.2.3.	Вікна	347
13.1.2.4.	Металеві шафи, сейфи і сховища	348
13.1.3.	Засоби систем управління доступом та контролю доступу	350

13.1.4. Картки	352
13.2. Засоби технічної охорони об'єктів	354
13.2.1. Засоби виявлення зловмисників і пожежі	354
13.2.1.1. Сповіщувачі	354
13.2.1.2. Контактні сповіщувачі	356
13.2.1.3. Акустичні сповіщувачі	357
13.2.1.4. Мікрохвильові сповіщувачі	357
13.2.1.5. Інші сповіщувачі	358
13.2.2. Засоби контролю і управління засобами охорони	359
13.2.3. Засоби телевізійної охорони	360
13.2.4. Засоби освітлення	361
13.3. Засоби нейтралізації загроз	362
Висновки	363
Питання та практичні завдання до розділу 13	364
Розділ 14. Засоби протидії спостереженню і підслухуванню	366
14.1. Основні види та характеристики засобів протидії спостереженню	366
14.1.1. Засоби протидії спостереженню в оптичному діапазоні	366
14.1.2. Засоби протидії радіолокаційному спостереженню	371
14.1.3. Засоби протидії гідроакустичному спостереженню	372
14.2. Основні види та характеристики засобів протидії підслухуванню	373
14.2.1. Засоби звукоізоляції та звукопоглинання акустичного сигналу	373
14.2.2. Засоби попередження витоку інформації за допомогою закладних підслуховуючих пристроїв	379
14.2.2.1. Класифікація засобів виявлення та локалізації закладних підслуховуючих пристроїв	380
14.2.2.2. Апаратура радіоконтролю	380
14.2.2.3. Нелінійні локатори	388
14.2.2.4. Металодетектори	390
14.2.2.5. Рентгенівські апарати	392
14.2.2.6. Технічні засоби придушення сигналів закладних пристроїв	392
Висновки	394
Питання та практичні завдання до розділу 14	395
Розділ 15. Засоби попередження витоку інформації через побічні електромагнітні випромінювання і наведення	397
15.1. Засоби придушення небезпечних сигналів	398
15.2. Екранування електромагнітних полів	401
15.3. Попередження витоку інформації колами електроживлення і заземлення	405
Висновки	407
Питання та практичні завдання до розділу 15	408

СЛОВНИК ДОДАТКОВИХ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ	409
ОДИНИЦІ ВИМІРЮВАННЯ	442
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	461
ЛІТЕРАТУРА	474

ВСТУП

Навчальний посібник відображає сучасні погляди на стан розвитку теорії і практики технічного захисту інформації з обмеженим доступом.

Причому, основні визначення дисципліни сформульовані відповідно до законодавчих актів України [53]:

- технічний захист інформації — це діяльність, спрямована на забезпечення інженерно-технічними заходами порядку доступу, цілісності та доступності (унеможливлення блокування) інформації з обмеженим доступом, а також цілісності та доступності відкритої інформації, важливої для особистості, суспільства і держави;
- система технічного захисту інформації — це сукупність суб'єктів, об'єднаних цілями та завданнями захисту інформації інженерно-технічними заходами, нормативно-правова та матеріально-технічна база.

Особливого значення технічний захист інформації набуває як один із основних напрямів кіберзахисту в системах забезпечення кібербезпеки [48], а також у забезпеченні безпеки об'єктів критичної інфраструктури [48; 106].

У **першій частині** посібника наведені основні положення системного підходу щодо захисту інформації, загальних концептуальних підходів щодо побудови системи технічного захисту інформації в державі і в організації, характеристик інформації як предмета захисту, загроз безпеці інформації та методів технічного захисту інформації.

У **другій частині** посібника розглядаються особливості організаційного та методичного забезпечення системи технічного захисту інформації, основи побудови системи і основних підсистем технічного захисту інформації, що включає: типовий підхід до побудови системи технічного захисту інформації організації, який включає застосування засобів технічної охорони об'єктів, засобів протидії спостереженню і підслухуванню, засобів попередження витоку інформації через побічні електромагнітні випромінювання і наведення.

Посібник містить також словники додаткових термінів і понять, одиниць вимірювання та показчик ключових термінів і понять. Ключові тер-

міни і поняття технічного захисту інформації, які формулюються у основному тексті посібника та у словнику додаткових термінів і понять, виділені жирним шрифтом. Наведені також англійські еквіваленти термінів і понять, а також їхня етимологія, тобто визначення походження слова шляхом співставлення його зі спорідненими словами тієї або іншої мови. Це дозволяє досить докладно окреслити предметну частину технічного захисту інформації та використовувати посібник як тлумачний словник.

Автори висловлюють щирю вдячність рецензентам: доктору педагогічних наук, професору С. М. Мамченку та доктору технічних наук, професору В. О. Хорошку за змістовні зауваження та рекомендації, які безумовно сприяли покращенню книги.

Особливу вдячність автори висловлюють генеральному директору науково-впроваджувальної фірми «Криптон» О. Й. Куляниці за плідні дискусії та цінні поради, що сприяли появі посібника та формуванню його змісту.

ПЕРЕЛІК АБРЕВІАТУР

Україномовні

АТС	—	автоматична телефонна станція
БД	—	база даних
БЗ	—	база знань
БПЛА	—	безпілотний літальний апарат
ДК	—	дозиметричний контроль
ДПЛА	—	дистанційно пілотований літальний апарат
ДРР	—	дешифрувально-розвідувальна робота
ДТЗС	—	допоміжний технічний засіб і система
ЕОТ	—	електронно-обчислювальна техніка
ЕПР	—	ефективна площа розсіювання
ЕРС	—	електрорушійна сила
ІПС	—	ізольоване програмне середовище
ІС	—	інформаційна система
ІТС	—	інформаційно-телекомунікаційна система
ЗОТ	—	засіб обчислювальної техніки
ЗТО	—	засіб технічної охорони
КЛА	—	космічний літальний апарат
КОПС	—	комплекс охоронно-пожежної сигналізації
КПП	—	контрольно-пропускний пункт
ЛА	—	літальний апарат
МДН	—	метал-діелектрик-напівпровідник
НСД	—	несанкціонований доступ
ОПР	—	особа, що приймає рішення
ОС	—	операційна система
ОТЗ	—	основний технічний засіб
ПАКСЗІ	—	програмно-апаратний комплекс системи захисту інформації
ПВЧ	—	підсилювач високої частоти
ПЗ	—	програмне забезпечення
ПЗЗ	—	прилад із зарядовим зв'язком
ПКП	—	приймально-контрольний прилад
ПЕМВН	—	побічні електромагнітні випромінювання і наведення
ПЕОМ	—	персональна електронно-обчислювальна машина
ПЗП	—	постійний запам'ятовуючий пристрій
ПНБ	—	прилад нічного бачення
ПНЧ	—	підсилювач низької частоти
ППЧ	—	підсилювач проміжної частоти

ПРД	—	правило розмежування доступу
ПЦС	—	пульт централізованого спостереження
РЕБ	—	радіоелектронна боротьба
РЕЗ	—	радіоелектронний засіб
РЛС	—	радіолокаційна станція
СКУД	—	система контролю управління доступом
СД	—	спеціальне дослідження
СЕП	—	спеціальний електронний пристрій
СО	—	спеціальне обстеження
СП	—	спеціальна перевірка
ТЗІ	—	технічний захист інформації
ТТХ	—	тактико-технічна характеристика
ШСЗ	—	штучний супутник Землі

Англомовні

ACOUSINT	—	ACOUStic INTelligence
BIOS	—	Basic Input/Output System
DNS	—	Domain Name System
DOS	—	Disk Operating System
CDMA	—	Code Division Multiple Access
CCD	—	Charge-Coupled Device
COMINT	—	COMmunications INTelligence
FDD	—	Floppy Disk Drive
EASI	—	Estimate of Adversary Sequence Interruption
EDGE	—	Enhanced Data rates for Global Evolution
ELINT	—	ELEctronic INTelligence
ISO	—	International Organization for Standardization
MISFET	—	Metal Insulator-Semiconductor Field-Effect Transistor
NUCINT	—	NUCclear INTelligence
OSINT	—	Open Source INTelligence
POST	—	Power-On Self-Test
RADINT	—	RADar INTelligence
RPV	—	Remotely Piloted Vehicle
SCSI	—	Small Computer Systems Interface
TM	—	Touch Memory
WEP	—	Wired Equivalent Privacy
WLAN	—	Wireless Local Area Network
WMAN	—	Wireless Metropolitan Area Networks
WPA	—	Wi-Fi Protected Access
WPAN	—	Wireless Personal Area Network

Частина I

Основи технічного захисту
інформації

Розділ 1

Системний підхід до технічного захисту інформації

1.1. Основні положення системного підходу до технічного захисту інформації

Сформувати уявлення про комплекс завдань щодо побудови системи технічного захисту інформації, методів, заходів і засобів для її реалізації на об'єктах інформаційної діяльності організації найбільш доцільно на основі системного підходу [3; 130].

Системний підхід [systems approach] — це дослідження об'єкта або процесу за допомогою моделі, званою системою. Цей підхід передбачає найвищий рівень опису об'єкта дослідження — системний. Найнижчим рівнем є рівень опису параметрів об'єкта — параметричний. Між ними розташовуються структурний і функціональний рівні (рис. 1.1).

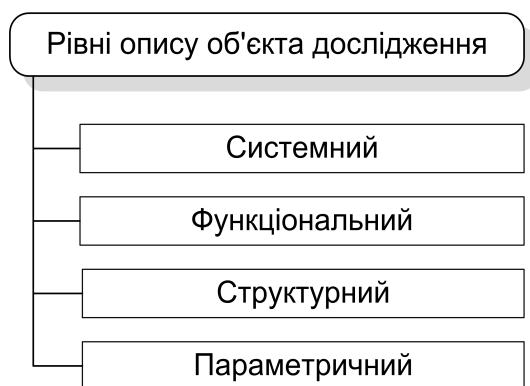

Рис. 1.1. Рівні опису об'єкта

Сутність системного підходу полягає в наступному:

- сукупність сил і засобів, які забезпечують вирішення завдання, представляється у вигляді моделі, званою системою;
- система описується сукупністю параметрів;
- будь-яка система розглядається як підсистема більш складної системи, що впливає на структуру і функціонування розглянутої системи;

- будь-яка система має ієрархічну структуру, елементами і зв'язками якої не можна нехтувати без достатніх підстав;
- при аналізі системи необхідний облік зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають, прийняття рішень на основі частини з них без розгляду інших може привести до невірних результатів;
- властивості системи перевищують суму властивостей її елементів за рахунок якісно нових властивостей, відсутніх у її елементів — системних властивостей.

Ефективність реалізації системного підходу на практиці залежить від уміння фахівця виявляти і об'єктивно аналізувати все різноманіття факторів і зв'язків досить складного об'єкта дослідження, яким є, наприклад, організація як об'єкт захисту.

Необхідною умовою такого вміння є наявність у фахівця так званого системного мислення, що формується в результаті відповідного навчання та практики вирішення завдань, що слабо формалізуються.

Системне мислення [systems thinking] — це форма мислення, що характеризує здатність людини на несвідомому рівні вирішувати завдання дедуктивними методами. Ці методи стосовно до технічного захисту інформації передбачають:

- чітку постановку задачі, що включає визначення тематичних питань інформації та її джерел як об'єктів захисту, виявлення загроз цій інформації та формулювання цілей і завдань захисту інформації;
- розробку принципів і шляхів вирішення завдання;
- розробку методів вирішення завдань;
- створення програмного, технічного та методичного забезпечення вирішення завдань.

Системне мислення — це найважливіша якість не тільки фахівця із захисту інформації, а й будь-якого організатора і керівника. Якщо керівник не може швидко виявити фактори, що впливають на те чи інше рішення, і оцінити їх вагу, то невраховані або необґрунтовано відкинуті фактори постійно будуть про себе нагадувати. Такий керівник перетворюється на борця з ним же створюваними проблемами.

Якщо системний підхід характеризує концептуальні погляди на шляхи вирішення завдань, що слабо формалізуються, то основу їх вирішення становить системний аналіз.

Системний аналіз [system analysis] — 1) Аналіз об'єкта дослідження як сукупності елементів, що утворюють систему. У наукових дослідженнях він передбачає оцінку поведінки об'єкта як системи з усіма факторами, які впливають на його функціонування. Системний аналіз можна здійсню-

вати у відповідності до етапів системного аналізу. Кінцевим результатом системного аналізу є побудова моделі системи і розробка пропозицій з її удосконалення або зміни. 2) Аналіз призначення системи, яку передбачається проектувати, і встановлення множини вимог, яким вона повинна відповідати. Єдиної методики системного аналізу у наукових дослідженнях поки що немає. У практиці досліджень він застосовується з використанням таких методик:

- процедур теорії дослідження операцій, яка дає змогу дати кількісну оцінку об'єктам дослідження;
- аналізу систем дослідження об'єктів в умовах невизначеності;
- системотехніки, яка включає проектування і синтез складних систем у процесі дослідження їхнього функціонування.

Відповідно до вимог системного підходу сукупність взаємопов'язаних елементів, функціонування яких спрямоване на забезпечення безпеки інформації, утворює систему захисту інформації.

Такими елементами є люди, інженерні конструкції і технічні засоби, що забезпечують захист інформації незалежно від їх приналежності до інших систем.

Ядро системи захисту утворюють сили і засоби, основними функціями яких є забезпечення інформаційної безпеки. Однак вони становлять лише частину сил і засобів системи захисту інформації.

Наприклад, в систему захисту інформації входять не тільки структурні підрозділи (служба безпеки, відділ режиму і секретності, 1-й відділ тощо), призначені для захисту інформації, але й всі співробітники організації, зобов'язані в міру своєї відповідальності забезпечувати захист інформації. Отже, вони також є елементами системи захисту інформації організації. І якщо який-небудь співробітник організації порушить правила поведінки з секретними документами, то можливий величезний збиток, незважаючи на бездоганну роботу інших елементів системи захисту.

Отже, структура (елементи та їх взаємозв'язок) системи захисту інформації держави, відомства, організації пронизує структуру держави, відомства, організації.

1.2. Цілі, завдання і ресурси системи захисту інформації

Цілі являють собою очікувані результати функціонування системи захисту інформації, а завдання те, що треба зробити для того, щоб система могла забезпечити досягнення поставлених цілей (рис. 1.2) [130].

Можливість вирішення завдань залежить від ресурсу, що виділяється на захист інформації.

Рис. 1.2. Схематичне зображення системи захисту інформації

Ресурс включає в себе людей, що вирішують завдання захисту інформації, фінансові, технічні та інші засоби, що витрачаються на захист інформації.

Входами системи захисту інформації є загрози інформації, а виходами — заходи, які треба застосувати для запобігання реалізації загроз або зниження їх до допустимого рівня.

Нарешті, заходи, дії і технології, що визначають заходи захисту, відповідні загрозам, утворюють процес.

Основною метою технічного захисту інформації є забезпечення її безпеки, при якій ризик змінування, знищення або розкрадання інформації не перевищує допустимого значення (рис. 1.3) [31].

Ризик [risk] характеризується ймовірністю реалізації загроз і залежить від ресурсу — прямих витрат на захист інформації. Сума прямих витрат на захист інформації і непрямих витрат, що відповідають збитку від реалізації загроз, визначає витрати на інформацію. Значення прямих витрат, при яких сумарні витрати на інформацію мінімізуються, утворюють область раціональної захисту інформації. Для оцінки ризику необхідно визначити джерела інформації та її вартість, загрози її безпеці і можливість (ймовірність) їх реалізації.

Завдання технічного захисту інформації визначають те, що треба виконати з урахуванням даного ресурсу для запобігання (нейтралізації) конкретних загроз в інтересах поставлених цілей.

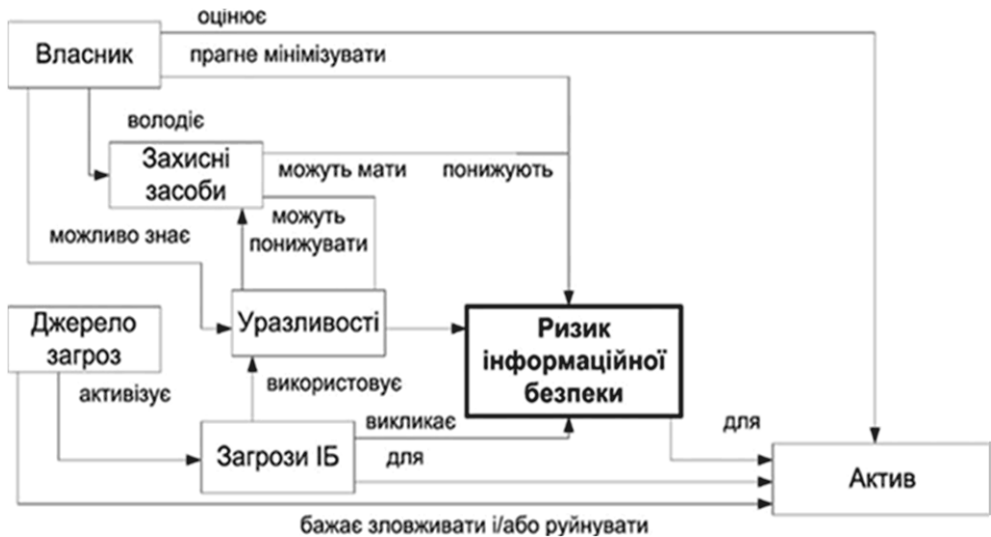

Рис. 1.3. Взаємозв'язок основних понять інформаційної безпеки

1.3. Загрози безпеці інформації і засоби щодо їх попередження

1.3.1. Основні властивості інформації як предмета захисту

Доступність інформації

Доступність інформації (даних) [availability of information] — це можливість використання інформації (даних), коли в цьому виникає необхідність (рис. 15.1). Доступність також характеризує працездатність інформаційної системи [3–5; 130].

Інформація доступна, коли вона міститься на матеріальному носії. До носіїв інформації (даних) [data medium] відносяться матеріальні об'єкти, які забезпечують запис, зберігання і передавання інформації у просторі і часі. Носіями інформації можуть бути:

- люди;
- матеріальні тіла (макрочастки);
- поля (випромінювання);
- елементарні частки (мікрочастки).

Так як за допомогою матеріальних засобів можна захищати тільки матеріальний об'єкт, то об'єктами захисту є матеріальні носії інформації. Розрізняють носії — джерела інформації, носії — переносники інформації та носії — одержувачі інформації.